

Ultimate Painting No. 39

Ad Reinhardt (New York 1913-1967 New York)

Kröller-Müller Museum
Otterlo

1960. Olieverf op doek, 152,4 x 152,4 cm

Gesigneerd en geannoteerd, verso: *Ad Reinhardt / "Ultimate Painting, No. 39, 60" x 60", 1960" / oil on canvas / 732 Broadway NYC 3*

Herkomst: Daniel W. Dietrich Foundation, Chester Springs, VS, via de Mayor Gallery, Londen (2010)

Ad Reinhardt is een Amerikaanse kunstenaar in de abstract-geometrische traditie, een iets jongere tijdgenoot van Barnett Newman en Mark Rothko. Zijn artistieke ontwikkeling staat in het teken van zijn zoektocht naar de essentie van kunst. Hij werd door de minimalistische en conceptuele kunstenaars van de decennia daarna als een belangrijk wegbereider gezien. Opmerkelijk genoeg was in geen enkele Nederlandse openbare verzameling werk van zijn hand aanwezig. Het Kröller-Müller Museum, dat een prachtige collectie minimalistische en conceptuele kunst heeft, keek jarenlang uit naar een kans om een schilderij van Reinhardt aan de verzameling toe te voegen. In 2010 werd dit geduld beloond.

In de jaren dertig van de vorige eeuw begon Ad Reinhardt te schilderen in de abstract-geometrische traditie met uitstapjes naar een meer lyrische opvatting. Zijn denkwereld werd sterk beïnvloed door zijn Europees-joodse achtergrond: zijn vader was in 1907 uit Rusland geëmigreerd en zijn moeder in 1909 uit Duitsland. Vanaf eind jaren veertig verdwijnt het lyrische aspect, worden de composities steeds regelmatig en de geometrische vlakken strakker. In de jaren vijftig reduceert Reinhardt zijn kleurenpalet: zijn werk wordt steeds minder contrastrijk en de kunstenaar concentreert zich na een blauwe en een

rode periode geheel op schakeringen van zwart, van omstreeks 1955 tot aan zijn dood. Het compositieschema is dan teruggebracht tot een Grieks kruis, ofwel negen kwadraten.

Dit werk komt voort uit een overtuiging dat kunst alleen maar zichzelf kan zijn en dat de essentie ervan het best kan worden ervaren door het kunstwerk zoveel mogelijk te ontdoen van alles wat daarvan afleidt. Reinhardt ontwerpt daarvoor een theoretische rechtvaardiging, die in artikelen, gedichten en cartoons zijn neerslag vindt. Typerend in deze teksten is dat hij voortdurend wijst op wat kunst *niet* is. Met zijn schilderijen en zijn theoretische werk zet hij zichzelf in de schilderkunstige en filosofische traditie van degenen die gefascineerd zijn door de leegte, het einde of het niets. Het meditatieve, voor sommigen hallucinerende karakter van zijn schilderijen is dan ook de meest in het oog springende kwaliteit. Door Reinhardts technische vakmanschap en door zijn enorm geconcentreerde manier van denken en doen zijn vooral duizelingwekkende schilderijen ontstaan. Zo wordt erfahrbaar wat zijn kunst *wel* is.

De zwarte schilderijen zijn op het eerste gezicht moeilijk van elkaar te onderscheiden en zijn eigenlijk onreproduceerbaar. Ze zijn opgebouwd uit vele lagen olieverf, waarin kleursluiers herkenbaar (kunnen) zijn. Zo ook in *Ultimate Painting No. 39*. Als de ogen gewend zijn aan het zwart, ontvouwt zich langzamerhand de compositie: een Grieks kruis, bestaande uit een horizontale en een verticale baan in het midden, die het beeld verdelen in negen kwadraten. Bij strijklicht is de hand van de kunstenaar te zien, die een kwast van ongeveer vier centimeter breed hanteerde. Langs de randen van het kruis zijn sporen van blauw zichtbaar. Het gaat hier om een werk met een intense zeggingskracht, een prachtig, autonoom schilderij dat het mysterie van het zwart met al zijn

symbolische en filosofische bijbetekenissen indringend ervaarbaar maakt.

REINHARDT IN OTTERLO

Voor het Kröller-Müller Museum is de verwerving van een zwart schilderij van Reinhardt om verschillende redenen van belang. In de eerste plaats vanwege de relatie met het werk van de door Reinhardt zeer bewonderde Piet Mondriaan, en dan vooral de meditatieve kant ervan. Er is een interessante lijn te trekken van de kunstopvatting van Mondriaan (het kunstwerk als een geestelijk/materieel model van de kosmische ordening) naar die van Reinhardt. Mondriaan inspireerde Reinhardt ongetwijfeld ook om de olieverf in talloze lagen op te bouwen en zijn werken zo een intense, verzadigde zeggingskracht mee te geven. Tenslotte, alleen al het naast elkaar zetten van hun gebruik van wit en zwart kan tot fundamentele kunstbeschouwingen aanleiding geven.

In de tweede plaats past het schilderij ook in een breder kader goed in de collectie van het museum wanneer we het in het verband brengen met werk van kunstenaars die ruimte en (het ontbreken van) kleur tot uitgangspunt nemen. Zwart staat niet alleen symbool voor de compressie van alles tot niets, de ultieme vorm van leegte, maar ook voor de oneindige ruimte. Zwart zal zelden alleen esthetisch ervaren worden, daarvoor zijn de ermee verbonden religieuze, psychologische en sociale connotaties te beladen. In onze verzameling is een breed scala van 'zwarte' kunstwerken aanwezig, zoals van Ellsworth Kelly, Armando, Lucio Fontana, Richard Serra en Jo Baer, van werken waarin het tegenovergestelde, wit, het centrum vormt, van kunstenaars als Robert Ryman, Ad Dekkers, Piero Manzoni, Jan Schoonhoven en Herman de Vries, of waarvan juist de leegte op een of andere manier het thema is, zoals van Anish Kapoor en Alan Charlton. En dan is er nog de aanwezigheid van een arsenaal aan werken waarin kleur en ruimtelijkheid centraal staan, bijvoorbeeld van Dan Flavin.

In de derde en niet de minste plaats is Reinhardt van belang in de ontwikkeling van dat deel van de kunst dat zich intensief met de rol en betekenis van kunst bezighoudt, zoals dat pregnant in

Glass (one and three)
Joseph Kosuth
1965. Glas, gelatine
zilverdrukken op
barietpapier en
aluminium, totaal circa
150 x 350 x 12,5 cm
KRÖLLER-MÜLLER
MUSEUM, OTTERLO
(voorheen collectie Visser)

de verzameling van het Kröller-Müller Museum aanwezig is. Het extreme standpunt van deze kunstenaar en dat wat hij daardoor bij tijdgenoten en tot op de dag van vandaag heeft losgemaakt, hebben hem tot een sleutelfiguur gemaakt. Voor de in 1945 geboren Amerikaanse kunstenaar Joseph Kosuth, een van de protagonisten van de conceptuele kunst en vertegenwoordigd in de verzameling van het Kröller-Müller Museum, was en is Reinhardts werk een ijkpunt in de zoste-eeuwse kunst, maar ook een omslagpunt: *'Ad Reinhardt's paintings, for many of us, were a kind of passage. His contradictions were the contradictions of modernism being made visible to itself. After Reinhardt, the tradition of painting seemed to be in the process of completion, while the tradition of art, now unfettered, had to be redefined.'*¹

Door zijn methode om in een eendeloze litanie van teksten te omschrijven wat kunst *niet* is en door steeds opnieuw

Ad Reinhardt in zijn
atelier, 1962

Ultimate Paintings te maken, zette Reinhardt de discussie over wat kunst *wel* zou kunnen zijn en betekenen op scherp. Door zijn obsessieve wijze van reduceren en ontmantelen om tot een essentie te

komen van wat kunst in zijn meest elementaire vorm zou kunnen zijn, werd Ad Reinhardt een voorbeeld voor en 'herontdekt' door de generatie van minimal artists en conceptuele kunstenaars, die 'kunst als kunst' nog een – voorlopig laatste – stap verder brachten. Kaler, stiller en leger dan de kunst toen was, mede door toedoen van Reinhardt, lijkt nu niet meer mogelijk.

BETEKENIS VOOR NEDERLAND

Er was tot nu toe geen werk van Reinhardt in een Nederlandse openbare verzameling. Dat is verbazingwekkend wanneer we ons realiseren hoe bepalend de Amerikaanse kunst in de jaren zestig en zeventig was voor het Nederlandse kunstklimaat, hoeveel tentoonstellingen met Amerikaanse kunst hier te zien waren en hoeveel fundamenteel werk van Amerikaanse kunstenaars door Nederlandse musea is aangekocht. Het Van Abbemuseum organiseerde, nog onder het directoraat van Jean Leering, rond de jaarwisseling van 1972-73 een overzichtstentoonstelling van Ad Reinhardt, de eerste en de laatste in Nederland. Reinhardt werd toen al gezien als een belangrijke erfgenaam van de constructivistische traditie in de geest van Piet Mondriaan en een grote mijlpaal in de ontwikkeling van het modernisme, maar Nederlandse musea kochten niets aan, in tegenstelling tot Duitse musea als het Museum Folkwang in Essen.

In Nederlandse verzamelingen zijn interessante werken en groepen aanwezig die door de aankoop van een schilderij van Reinhardt extra reliëf krijgen, zoals de stukken van Kasimir Malevich en Barnett Newman in het Stedelijk Museum

of het werk van Mark Rothko in Museum Boijmans Van Beuningen.

Het is heel lastig geworden om een on-aangeroerd schilderij van Ad Reinhardt te bemachtigen. Het grootste struikelblok bij het verwerven van een zwart schilderij van zijn hand is de conditie. Door de extreem gevoelige verfhuid, waarop bijna elke beschadiging zichtbaar is en storend kan gaan werken voor het beleven van het werk, is de kans groot dat een restauratie of conserverende handeling met zichtbare sporen heeft plaatsgevonden.

Het nu verworven schilderij bevindt zich gelukkig in de oorspronkelijke staat. De achterzijde heeft nog het door Reinhardt aangebrachte vierdelige achterkarton met zijn eigenhandige aantekeningen. Ook de lijst is authentiek. Er zijn enkele lichte onregelmatigheden, die in het licht van de museumzaal niet storend zijn voor het genieten van het schilderij. Het werk vertoont de karakteristieke trekken van een Reinhardt: de compositie is goed zichtbaar, het is geschilderd met de kwast, de kwaliteit van het verfoppervlak is fluwelig en er is het intens suède-achtige karakter van de verf.

Een groot deel van het publiek van het Kröller-Müller Museum waardeert in het bijzonder de context die dit museum biedt voor reflectie en meditatie. Veel werken uit de verzameling bieden daarvoor aanknopingspunten en in presentaties en door aankopen wordt dat ook regelmatig benadrukt. Voor het museum is het een uitdaging om het zwart van Reinhardt op een indringende en intellectueel uitdagende wijze voor het voetlicht te brengen. Het museum wil de nieuwe aanwinst ook graag verbinden met de belangstelling van jongeren binnen het huidige – en goed aanslaande – educatieve beleid, waarin filosoferen met kunst een belangrijke plaats inneemt. Welkom in Nederland, Ad Reinhardt! ♦

Evert van Straaten
Directeur Kröller-Müller Museum

Noot

¹ Deze uitspraak van Joseph Kosuth, gedaan op een symposium in het Guggenheim Museum in 1980, is geciteerd in Gabriele Guercio (red.), *Joseph Kosuth: Art after Philosophy and After: Collected Writings, 1966-1990*, Cambridge/Londen, 1991, p. 191.